

A peer-reviewed open-access journal indexed in NepJol

ISSN 3021-9965 (Print)

Published by Okhaldhunga Campus, Okhaldhunaga, Koshi Province, Nepal

Article History: Received on July 13, 2024; Accepted on August 25, 2024

DOI: <https://doi.org/10.3126/oj.v1i2.69581>

नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रममा तहगत सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिको तुलना

सोमनाथ पौडेल

ओखलढुङ्गा क्याम्पस

लेखक परिचय

लेखक (<https://orcid.org/0009000706020052>) ओखलढुङ्गा क्याम्पसमा कार्यरत नेपाली विषयका उपप्राध्यापक हुनुहुन्छ। यस लेखका बारेमा केही कुरा बुझ्नु परेमा उहाँको ठेगानामा पत्राचार गर्न सकिनेछ। Email: somanathpoudel77@gmail.com

लेखसार

यस लेखमा नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमले तय गरेका कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ को तहगत सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिको भाषिक सिपका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। यसमा तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी भाषा विज्ञानको सैद्धान्तिक धरातलमा रही खास गरी व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ। यसमा गुणात्मक अनुसन्धानको ढाँचालाई प्रस्तुति र विश्लेषणका लागि अपनाइएको छ। यस अध्ययनमा नेपाली विषयको माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमलाई आधार सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ भने द्वितीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। यसमा विषयवस्तुलाई वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक साथै तुलनात्मक विधिबाट प्रस्तुति र विश्लेषण गरिएको छ। यस लेखमा कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ को वर्तमान पाठ्यक्रममा तय गरिएका तहगत सक्षमताका अन्तर्वस्तु धेरैजसो समान देखिन्छन् तर केही भिन्नताहरू पनि रहेका छन्। सक्षमताका अन्तर्वस्तुका भिन्नतालाई हेर्दा कक्षा ९ र १० मा भन्दा कक्षा ११ र १२ मा अभिव्यक्ति कौशल, सम्मानजनक भाषिक व्यवहार, समालोचनात्मक चिन्तन, राष्ट्रिय एवं मानवीय मूल्यअनुकूल लेख्य अभिव्यक्ति जस्ता केही विशिष्ट भाषिक सिप र कौशलहरू फरक देखिन्छन्। यस्तै सिकाइ उपलब्धिहरूको सन्दर्भमा कक्षा ९ मा प्रारम्भिक भाषिक सिप र कौशल विकास गर्न सिकाइ उपलब्धिहरू तय गरिएको देखिन्छ भने कक्षा १० मा तार्किक, सन्देशमूलक, विश्लेषणात्मक, समीक्षात्मक, समालोचनात्मक अभिव्यक्ति जस्ता विशिष्ट

अभिव्यक्ति कौशललाई सिकाइ उपलब्धिकारूपमा राखिएको छ । यस्तै कक्षा ११ मा कक्षा १० कै भाषिक ज्ञान, सिप र कौशललाई सबल पाउँदै लिएको पाइन्छ भने कक्षा १२ मा विशिष्ट भाषिक सिप तथा कौशल विकास गर्नका निम्ति सिकाइ उपलब्धिहरू निर्धारण गरिएको देखिन्छ । यी भिन्नताहरू पाठ्यक्रमको लम्बीय स्तरणको मान्यताअनुरूप नै रहेको देखिन्छन् ।

मुख्य शब्दावली: पाठ्यक्रम, तहगत सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि, लम्बीय स्तरण, मानवीय मूल्य, अक्षर संरचना

पृष्ठभूमि

शिक्षा मानव विकासको मेरुदण्ड हो । कुनै पनि समाज वा राष्ट्रको शैक्षिक जग बलियो भएमा विकासका सबै क्षेत्र मजबुत हुन्छन् । यसर्थ राष्ट्रको विकासका लागि त्यस राष्ट्रको शिक्षा नीति वैज्ञानिक र व्यावहारिक हुनुपर्छ । समयको माग र राष्ट्रको आवश्यकतालाई पूरा गर्ने किसिमको शिक्षा नीति भएमा साथै त्यसलाई सफल कार्यान्वयन गर्न सकेमा राष्ट्रको समग्र विकासले गति लिन सक्छ । यसर्थ एउटा राम्रो शिक्षा नीतिका आधारमा लक्ष्य निर्धारण गरिन्छ र तिनै लक्ष्य पूरा गर्न शिक्षाका लागि राष्ट्रिय उद्देश्य तय गरिएको हुन्छ । यिनै शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यका आधारमा विभिन्न तहको र कक्षाको पाठ्यक्रम निर्माण गरिन्छ ।

आधुनिक शिक्षा प्रणालीको विकाससँगै पाठ्यक्रमको अवधारणा पनि विकास भएको पाइन्छ । पाठ्यक्रमको अवधारणा आउनुअघि अनुभवजन्य ज्ञानलाई नै शिक्षा मानिन्थ्यो । विद्यालय शिक्षा वा शिक्षालाई संस्थागत ढाँचामा ल्याएसँगै पाठ्यक्रमले मूर्तता प्राप्त गरेको देखिन्छ । आरम्भमा कक्षाकोणमा शिक्षण गरिने विषयवस्तु वा पाठ्यांश (List of Content) लाई नै पाठ्यक्रम भनिन्थ्यो जुन पाठ्यक्रमको परम्परागत धारणा पनि हो (ज.ब.रा, २०७४) । पाठ्यक्रमको अङ्ग्रेजी समानार्थी शब्द Curriculum हो । सर्वप्रथम यस शब्दको प्रयोग Franklin Bobbitt ले आफ्नो पुस्तक 'Curriculum the Theory' मा गरेको पाइन्छ (जबरा, 2068) । Curriculum शब्द ल्याटिन भाषाको Currere बाट विकास भएको भन्ने मानिन्छ जसको अर्थ To Run or Run Way भन्ने हुन्छ । शैक्षणिक गतिविधिलाई लक्ष्यमा पुर्याउने वा त्यसलाई दिशाबोध गराउने कार्यक्रम नै पाठ्यक्रम हो भन्न सकिन्छ ।

आधुनिक शिक्षा पद्धतिको विकाससँगै पाठ्यक्रमका बारेमा धेरै चर्चा परिचर्चा भएको पाइन्छ । यसलाई अझ स्पष्ट पार्न केही महत्वपूर्ण परिभाषाहरूलाई यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक ठानिन्छ ।

क्रो र क्रोका अनुसार पाठ्यक्रम शैक्षिक कार्यक्रमहरू पूरा गर्न विकासात्मक, संवेगात्मक सामाजिक, आध्यात्मिक र नैतिक साधनका रूपमा विद्यालयभित्र र बाहिर हुने सिकारुका अनुभवहरू समेटिएको कार्यक्रम नै पाठ्यक्रम हो (जबरा, २०७४ बाट उद्धृत) । यस्तै रा.शि.प.यो. ले शिक्षाका लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि बनाइएको शैक्षिक कार्यक्रमलाई वाठ्यक्रमका रूपमा चिनाएको छ (ज.ब.रा., २०७४ बाट उद्धृत) । यसै गरी UNESCO का अनुसार पाठ्यक्रम भनेको विद्यार्थीका सबै अनुभवहरू हुन्, जो विद्यालय र शिक्षकद्वारा शिक्षाका उद्देश्य प्राप्तिका लागि योजना र निर्देशित गरिएको हुन्छ (ज.ब.रा., २०४७४ बाट उद्धृत) ।

औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउनका लागि विभिन्न प्रक्रिया र संरचना र क्रियाकलाप निर्धारण गरिएको हुन्छ । सोहीअनुसार संरचित पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण, अन्य शैक्षिक सामग्री, योग्यता र क्षमता भएको शिक्षक, प्राध्यापक, व्यवस्थापन समिति, विद्यालयको भौतिक पक्षलगायत अन्य प्रशासनिक एकाइहरूको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । यी

सबै व्यवस्थाहरू विद्यार्थीमा तोकिएको सिकाइ उपलब्धि अधिकतम रूपमा हासिल गर्न गराउनतर्फ लक्षित हुन्छन् (आचार्य, २०८०)।

निश्चित समय र पद्धति तथा संरचनाबाट तोकिएको सिकाइ उपलब्धि अधिकतम हासिल गराउनु औपचारिक शिक्षाको प्रमुख उद्देश्य हो। पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको सिकाइ उपलब्धि के कति हासिल भएको छ भन्न गरिने विभिन्न परीक्षा र मूल्याङ्कनबाट कुनै पनि देशको शिक्षा प्रणालीको प्रभावकारिता परीक्षण गरिन्छ। आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम, कक्षा ६-८, २०६९ का अनुसार:

सक्षमता भनेको व्यावहारिक तथा सामाजिक जीवनयापनका लागि व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, प्रवृत्ति तथा कार्य प्रदर्शन गर्न सक्ने क्षमता र कार्य तत्परताको सम्मिश्रण हो। अर्को शब्दमा 'सक्षमता' शिक्षाका चार स्तम्भका रूपमा रहेका ज्ञान र सूचनाको विस्तार, प्रदर्शन सीप, सकारात्मक प्रवृत्ति विकास तथा मूल्य, मान्यता र विश्वासको प्रयोग पनि हो। व्यावहारिक तथा सामाजिक जीवनयापनका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, अभिवृत्ति र मूल्यको आर्जन तथा तिनलाई प्रयोग गर्ने सामर्थ्यलाई सक्षमता भनिन्छ। अर्थात् सक्षमता भनेको ज्ञान, सीप, अभिवृत्तिमा मूल्य र कार्य गर्ने क्षमताको योग (Competency = Knowledge + Skill + Attitude + Value + Ability to do) हो। सक्षमतालाई परिमाणमात्मकभन्दा गुणात्मक दृष्टिकोणबाट हेरिन्छ। (तालिम कार्यपत्र, २०७१) व्यक्तिको गुण पहिचानका आधारमा उसको सक्षमताको आकलन गर्न सकिन्छ। सक्षमतालाई मुख्य सक्षमता र विषयगत सक्षमता गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ। काममा सफल हुनका लागि एउटा व्यक्तिका आवश्यक पर्ने सञ्चार, अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध, स्वव्यवस्थापन, तार्किकता, समस्या समाधान आदि सिपलाई आधारभूत 'साझा सक्षमता' (Core Competency) भनिन्छ। खास विषयसँग सम्बन्धित सक्षमतालाई 'विषयगत सक्षमता' भनिन्छ, जस्तै: भाषाका सक्षमता भाषिक सामर्थ्य (Competence) र भाषिक कार्य सम्पादन (Performance) हुन्। गणितका सक्षमता तर्क (Reasoning) र प्रतिक्रिया (Responding) हुन्। विज्ञानका सक्षमता खोज (Exploration) र वर्णन (Explanation) हुन्। सामाजिक अध्ययनका सक्षमता अनुशासन (Discipline) र प्रदर्शन (Demonstration) हुन् भने स्वास्थ्य शिक्षाका सक्षमता हुन् पूर्वसावधानी (Precaution) र प्रवर्द्धन (Promotion)। त्यस्तै शारीरिक शिक्षाका सक्षमता क्रिया (Action) र प्रतिक्रिया (Reaction) हुन् भने नैतिक शिक्षाका सक्षमता- नैतिकता (Ethics) र समानुभूति (Empathy) आदि हुन्। यस्ता सक्षमताहरूलाई विद्यालय शिक्षामा तहगत रूपमा व्यवस्थित गरी विकास गरिन्छ। यी सक्षमताकै आधारमा पाठ्यक्रममा सिकाइ उपलब्धिहरू तयार गरी तदनुसृत विषयवस्तुको चयन, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको निर्धारण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया निर्दिष्ट गरिन्छ (पृ. १७)।

नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ मा निर्धारण गरिएका तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई भाषिक सिपका आधारमा तुलना गरी तिनको भिन्नता पहिचान गर्नु यस अध्ययनको उद्देश्य रहेको छ। प्रस्तुत लेख नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिएका तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ। यो अध्ययन मूलतः व्यतिरेकी रहेको छ। यसमा कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ बिच तहगत सक्षमताको तुलना गरिएको छ भने सिकाइ उपलब्धिलाई कक्षा ९ र १० बिच अनि कक्षा ११ र १२ बिच तुलना गरिएको छ।

अध्ययनको विधि

प्रस्तुत लेखमा गुणात्मक अध्ययन ढाँचामा विषयवस्तुको तुलना, प्रस्तुति तथा विश्लेषण गरिएको छ। यस लेखको तयारी गर्दा मुख्यतया द्वितीयक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। यस क्रममा विभिन्न पुस्तकहरू साथै अनुसन्धानात्मक लेख, अनुसन्धान पत्र साथै online बाट प्राप्त डिजिटल लेख इत्यादिलाई अध्ययन गरी आवश्यक सामग्री लिइएको छ। यसै गरी नेपाली विषयको माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ लाई आधार सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ। विषयवस्तुको विश्लेषण गर्ने क्रममा तुलनात्मक भाषाविज्ञानको तथा व्यतिरेकी भाषा विज्ञानको पद्धतिसमेतलाई उपयोग गरिएको छ।

अध्ययनको औचित्य र महत्त्व

पाठ्यक्रमलाई शिक्षण सिकाइ गतिविधि मेरुदण्डका रूपमा लिने गरिन्छ। तहगत सक्षमता आधुनिक पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण स्तम्भ मानिन्छ। तहगत सक्षमताका आधारमा नै कक्षागत सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरिन्छ। सिकाइ उपलब्धिकै आधारमा विद्यालयका शैक्षणिक क्रियाकलापहरू अधि बढेका हुन्छन्। यसर्थ तहगत सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धिबारेमा शिक्षक साथै विद्यार्थीमा राम्रो ज्ञान हुन आवश्यक छ। यस लेखले नेपाली विषयको वर्तमान पाठ्यक्रममा के कस्ता सिकाइ उपलब्धि र सक्षमता निर्धारण गरेको छ र तिनको तहगत र कक्षागत रूपमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा के कस्ता भिन्नता र समानता रहेछन् भन्ने सामान्य जानकारी प्राप्त गर्न सक्ने हुँदा शिक्षक, विद्यार्थी साथै नयाँ अनुसन्धाता लागि समेत उपयोगी हुने छ। यसले आंशिक रूपमा भए पनि पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा टेवा पुऱ्याउने

नतिजा र विश्लेषण

यस लेखमा नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको भाषिक सिपका अध्ययन गरी तिनको भिन्नताको गहन विश्लेषणलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ। विशेषतः यो लेख भिन्नताको खोजीमा केन्द्रित रहे पनि तुलनात्मक अध्ययन गर्दा समानताहरू पनि प्रसङ्गबस चर्चा गरिएको छ।

तहगत सक्षमताको कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ बिच तुलना

माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ को वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा तहगत सक्षमता लाई व्यवस्थित रूपमा उल्लेख गरिएको छ। सङ्ख्यात्मक हिसाबले हेर्दा कक्षा ९ र १० का लागि ९ वटा र कक्षा ११ र १२ का लागि ११ वटा सक्षमताहरू निर्धारण गरिएको छ। भाषा शिक्षण जीवन उपयोगी, व्यावहारिक र सिपयुक्त बनाउने उद्देश्यले सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रमको विकास गरिएको देखिन्छ।

कक्षा ९ र १० तथा ११ र १२ को तहगत सक्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा धेरैजसो सक्षमताहरूमा समानता देखिन्छ। भाषाका चारवटै सिपलाई व्यावहारिक रूपमा विकास गरी विद्यार्थीलाई स्तरीय र मर्यादित भाषा प्रयोग गर्न सक्षम बनाउने उद्देश्य राखिएको हुँदा निर्धारित सक्षमताहरूमा समानता हुन स्वाभाविक पनि देखिन्छ तथापि लम्बीय स्तरणको मान्यतालाई यसले आत्मसात गरेको हुँदा कक्षा ९ र १० तथा कक्षा ११ र १२ मा भिन्नता हुनु पनि उपयुक्त देखिन्छ। कक्षा ९ र १० मा एउटै बुँदामा धेरै सक्षमताहरू समेटिएको देखिन्छ भने कक्षा

११ र १२ मा एकअर्कासँग अन्तर्सम्बन्धित पक्षलाई एउटा बुँदामा समेटिएको देखिन्छ जसले गर्दा संरचनात्मक ढाँचामा कक्षा ११ र १२ का सक्षमताहरू छरिता समेत देखिन्छन्।

यसै गरी सक्षमताका अन्तर्वस्तुका दृष्टिले तिनको भिन्नतालाई हेर्दा कक्षा ११ र १२ मा अभिव्यक्ति कौशल, सम्मानजनक भाषिक व्यवहार समालोचनात्मक चिन्तन, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यअनुकूल लेख्य अभिव्यक्ति जस्ता केही मूलभूत पक्षहरू देखिन्छन्।

कक्षा ९ र १० का कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको तुलना

माध्यमिक पाठ्यक्रमले माध्यमिक तहको अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई भाषिक सिपगत ढाँचामा राखेको पाइन्छ। कक्षा नौ र दशको सिकाइ उपलब्धिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा धेरै जसो पक्षमा समानता रहेको पाइन्छ। कक्षा ९ माध्यमिक तहको पहिलो कक्षा भएकाले यसले आधारभूत तह र माध्यमिक तहको कोसेढुङ्गा जस्तो देखिने कक्षा आठमा सिकेका र वा हासिल गरेका सिकाइ उपलब्धिको घरातलमा रहेर नै कक्षा ९ का सिकाइ सिकाइ उपलब्धिहरू तय गरिएको पाइन्छ जुन पाठ्यक्रम निर्माणको आधार भूत मान्यता पनि हो (पौडेल, २०६७)।

कक्षा ९ र १० दुबैमा सुनाइ र बोलाइसँग सम्बन्धित २३/२३ वटा सिकाइ उपलब्धि राखिएको भए तापनि कक्षा ९ तर्फ बुँदा ५ छुटेको वा २२ मात्र हुनु, यसले थोरै द्विविधा सिर्जना गरेको छ। सामान्यतया कक्षा ९ मा सुनाइ र बोलाइका सामान्य कार्य वा क्रियाकलापबाट हासिल गर्न सकिने सिकाइ उपलब्धि राखिएको पाइन्छ भने कक्षा १० मा विश्लेषणात्मक, सन्देशमूलक, प्रभावकारी, समाधानमुखी, समीक्षात्मक सुनाइ र बोलाइलाई महत्व दिइएको पाइन्छ। यो कुरा पाठ्यक्रमा निर्धारित सिकाइ उपलब्धि बुँदा नं. २, ३, ४, ७, ८, ९, ११, १२, १५, १७, १८, १९ २०, २२ र २३ रहेका बाट स्पष्ट हुन जान्छ जुन स्वाभाविक लम्बीय स्तरणका दृष्टिबाट पनि यो भिन्नता आवश्यक पनि हुन्छ।

यसै गरी पढाइ सिप अन्तर्गत कक्षा ९ मा १९ वटा र कक्षा १० मा २० वटा सिकाइ उपलब्धिहरू निर्धारण गरिएको छ। सिकाइ उपलब्धिको बुँदा नं. २ ले पनि कक्षा ९ र १० मा भिन्न क्षमता वा सिप विकास गर्ने लक्ष्य लिएको देखिन्छ। यसमा कक्षा १० मा निर्धारित समयभित्र लिखित सामाग्रीलाई सन्दर्भ र भावअनुसार पढ्ने सिपलाई जोड दिएको पाइन्छ। यस्तै बुँदा नं. ३ मा कक्षा ९ मा मौन पठन सिपलाई जोड दिएको छ भने कक्षा १० मा मौन पठनका साथै द्रुत पठनलाई थप गरिएको पाइन्छ। यसै गरी बुँदा नं. ४ मा पनि कक्षा ९ भन्दा कक्षा १० मा केही भिन्नता देखिन्छ। यस बुँदाले कक्षा ९ मा भावबोधलाई प्राथमिकतामा राखेको छ भने कक्षा १० मा पाठको विशिष्ट अंश पहिचान गरी व्याख्या र विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्ने भनी विशिष्ट किसिमको पढाइ सिप विकास गर्ने उद्देश्य राखेको देखिन्छ। सिकाइ उपलब्धिको बुँदा ५ मा पनि कक्षा ९ र १० मा भिन्नता रहेको छ। यसमा कक्षा ९ को तुलनामा कक्षा १० मा कुनै पाठ्यसामग्री पढी समीक्षात्मक विचार दिन सक्ने गरी पढ्ने भन्ने कुरा थप गरिएको पाइन्छ। यस्तै बुँदा नं ७ मा कक्षा ९ मा पाठ्यसामग्री पढी सन्देश बोध गर्ने भनिएको भने कक्षा १० मा पाठको उद्देश्य पहिचान गरी पढ्ने कुरालाई सिकाइ उपलब्धिमा राखिएको छ। बुँदा नं. ८, ९, १० करिब समान देखिन्छन्। बुँदा नं ११ मा पाठमा प्रयुक्त भावनात्मक र तार्किक पक्षको बोध गरी पढ्ने भनिएको छ भने कक्षा १० मा भावनात्मक, तार्किक साथै बौद्धिक पठनलाई थप गरिएको छ। यसै गरी बुँदा नं. १२, १३, र १४ मा कक्षा ९ र १० मा उस्तै वा प्रायः समान सिकाइ उपलब्धिहरू रहेका छन् भने बुँदा नं. १५ मा कक्षा ९ मा साहित्यिक विधाका

विभिन्न पाठ पढी सामाजिक सांस्कृतिक सन्दर्भमा प्रतिक्रिया दिन सक्ने भनी उल्लेख गरिएको छ भने कक्षा १० मा विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्ने भन्ने लेखिएको छ । यसबाट कक्षा ९ मा बोधात्मक पठाइलाई जोड दिएको छ भने कक्षा १० मा विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्ने कुरालाई प्राथमिकता दिइएको पाइन्छ। यसै गरी बुँदा नं. १५ र १६ भिन्नता देखिदैनन् । भिन्नताका अन्य बुँदामा १७, १९ र २० देखिन्छन् । बुँदा १७ मा सञ्चार माध्यमका विभिन्न सामग्री पढी बोध गर्न सक्ने गरी पढ्ने भनी कक्षा ९ मा राखिएको छ भने कक्षा १० मा ती सामग्रीको सार सम्प्रेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न भनेर बोध र सार सम्प्रेषणलाई जोड दिइएको छ। बुँदा १९ मा कक्षा ९ मा तार्किक सोच विकास गर्ने उद्देश्य राखिएको देखिन्छ भने कक्षा १० मा विश्लेषणात्मक एवम् समालोचनात्मक सोच निर्माणका लागि पढ्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । बुँदा २० भने कक्षा १० मा मात्र राखिएको छ । यसमा गणितीय तथा तिथिमितियुक्त सूचनाको अन्य ढाँचामा अन्य रूपान्तर गर्न सक्ने गरी पढ्ने कुरा उल्लेख भएको छ ।

यसरी समग्रमा हेर्दा कक्षा ९ र १० को पढाइमा सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिलाई तुलनात्मक अध्ययन अध्ययन गर्दा कक्षा ९ मा बोध, वर्णन, स्तरीय पठनलाई प्राथमिकता दिएको देखिन्छ भने कक्षा १० मा भावअनुसार पढ्ने, मौन पठन, द्रुत पठन, विश्लेषणात्मक र समीक्षात्मक पठन, उद्देश्य पहिचान गर्न सक्ने गरी पठने सिकाइ उपलब्धिलाई महत्व दिइएको पाइन्छ ।

सिपगत ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको सिकाइ उपलब्धिलाई लेखाइ सिपसँग आबद्ध सिकाइ उपलब्धि पनि पृथक राखिएको छ । लेखाइअन्तर्गत कक्षा ९ मा १९ वटा सिकाइ उपलब्धि र कक्षा १० मा २० वटा सिकाइ उपलब्धि रहेका छन् । यसमा बुँदा नं. १, २, ३, ४ का उपलब्धिमा कक्षा ९ र १० मा तात्त्विक भिन्नता पाइदैन । बुँदा ५ कक्षा ९ मा सूचनात्मक लेखन सिप विकासलाई जोड दिइएको छ भने कक्षा १० मा सम्प्रेषणात्मक लेखन विकास गर्ने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । यस गरी बुँदा ६ मा कक्षा ९ मा बोध र प्रश्नोत्तर लेखन राखिएको छ भने कक्षा १० मा मौलिक र तार्किक प्रश्नोत्तर लेखन प्राथमिकतामा राखिएको छ । त्यस्तै बुँदा ९ मा प्रभावकारी अनुच्छेद रचना गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्न खोजिएको छ भने कक्षा १० मा मौलिक अनुच्छेद रचनालाई जोड दिइएको छ । यस्तै बुँदा ११ मा कक्षा ९ मा सिलसिला मिलाई प्रभावकारी वर्णन गर्ने कुरा उल्लेख छ भने कक्षा १० मा तर्कसहित प्रभावकारी वर्णन गर्ने कार्यलाई लिइएको छ । बुँदा नं. ११, १४, १५, २० र २१ पनि कक्षा ९ र १० मा पृथक रहेको पाइन्छ । बुँदा १५ मा विधागत रचना गर्ने सिपलाई कक्षा १० को सिकाइ उपलब्धिमा समावेश गरिएको पाइन्छ । यस्तै बुँदा नं. २० ले कक्षा ९ मा लिखित सामग्रीलाई सम्पादन गर्ने सिप विकासको उद्देश्य लिएको देखिन्छ भने सम्पादित सामग्रीको परिमार्जन गर्ने कार्यलाई कक्षा १० मा समेटिएको पाइन्छ । २१ औं बुँदा कक्षा ९ मा समीक्षात्मक विवरणात्मक, वर्णनात्मक, तार्किक, विश्लेषणात्मक अभिव्यक्ति दिने कुरा राखिएकोमा कक्षा १० मा समालोचनात्मक अभिव्यक्ति थपिएको पाइन्छ ।

यसरी लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा कक्षा १० मा विशेषतः विश्लेषणात्मक मौलिक, तार्किक समालोचनात्मक लेखन सिप विकासमा बढी जोड दिइएका पाइन्छ । कक्षा ९ मा भने अनुच्छेद रचना, सूचनात्मक लेखन, सिलसिला मिलाएर लेख्ने, प्रतिक्रिया र प्रत्युत्तर लेख्ने जस्ता कुरालाई समग्रमा सिकाइ उपलब्धिमा समेटिएको पाइन्छ ।

कक्षा ११ र कक्षा १२ को कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको तुलना

कक्षा ९ र १० मा जस्तै कक्षा ११ र १२ मा पनि सिकाइ उपलब्धिलाई सिपगत ढाँचामा राखिएको छ । यिनलाई तीन समूहमा राखिएको पाइन्छ । सुनाइ र बोलाइलाई एउटा समूहमा, पढाइ र लेखाइलाई अलग अलग

राखिएको छ । सुनाइ र बोलाइमा कक्षा ११ का ६ वटा सिकाइ उपलब्धि र कक्षा १२ का ७ वटा सिकाइ उपलब्धि तय गरिएको छ । बुँदा १, २, ४ र ६ मा कक्षा ११ र १२ मा भिन्न देखिन्छन् भने बुँदा ३ र ५ मा समान सिकाइ उपलब्धि राखिएको पाइन्छ । बुँदा १ मा कक्षा ९ मा वर्ण पहिचान र शुद्ध उच्चारण सिप राखिएको छ भने कक्षा १२ मा अक्षर पहिचान र अक्षरीकरण गर्न सक्ने बनाउने उद्देश्य राखिएको छ । यस्तै बुँदा २ मा कक्षा ११ मा विभिन्न स्रोतबाट सुनिएका सामग्रीलाई तार्दिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने सिप राखिएको छ भने ११ मा विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया दिन सक्ने भनी राखिएको छ । यस्तै बुँदा ४ मा कक्षा ११ मा मौखिक अभिव्यक्ति दिन सिपलाई समावेश गरिएको छ भने कक्षा १२ मा मौलिक प्रतिक्रिया दिन सक्ने बनाउने उद्देश्य राखिएको छ । यसै गरी बुँदा ११ मा वक्तको संवेग बुझी प्रतिक्रिया दिने सक्ने भनी उल्लेख गरिएको छ भने कक्षा १२ मा शिष्टतापूर्वक प्रतिक्रिया दिन सक्ने क्षमतालाई सिकाइ उपलब्धिमा राखिएको छ । सातौं नम्बरमा राखिएको उपलब्धि कक्षा १२ का लागि मात्र राखिएको छ ।

पढाइ सिपसँग कक्षा ११ र १२ दुबैमा ८/८ वटा सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरिएको छ । यिनमा बुदा २, ३, ५, ६ मा कक्षा ११ र १२ मा भिन्न छन् भने १, ६, ७, ८, मा समानता रहेको पाइन्छ । कक्षा ११ अन्तर्गत बुँदा २ मा साहित्यिक तथा प्रयोजन परक पाठहरू पढी पारिभाषिक र प्राविधिक शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर्ने भनिएको छ भने कक्षा १२ अन्तर्गतको बुँदा २ मा पारिभाषिका प्राविधिक शब्दहरूलाई सन्दर्भअनुसार वाक्यमा प्रयोग गर्ने भनिएको छ । यस बुँदामा मूलभूत भिन्नता भने देखिदैन । शब्दका तहमा मात्र भिन्नता रहेको छ । यस्तै बुँदा ३ मा कक्षा ११ मा पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे अर्थात् बोधका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न भनी लेखिएकोमा कक्षा १२ अन्तर्गत देखी बुँदा ३ को सिकाइ उपलब्धिमा पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे, उच्चारण, स्रोत, शब्दवर्ग, बनोट र अर्थ पहिचानका लागि शब्दको प्रयोग गर्ने भनी उल्लेख गरिएको छ । यसमा कक्षा ११ मा शब्दकोशको प्रयोगको प्रारम्भिक सिपलाई विकास गर्ने कुरा समेटिएको छ भने कक्षा ११ मा त्यो सिपको विस्तृतीकरण भएको पाइन्छ । यस्तै कक्षा ११ अन्तर्गतको सिकाइ उपलब्धिको बुँदा ४ ले मौन पठन सिपलाई समेटेको देखिन्छ भने कक्षा १२ अन्तर्गत द्रुत पठनलाई प्राथमिकता दिइएको पाइन्छ । यसै गरी बुँदा नं २ कक्षा ११ मा लिखित सामग्री आधारमा सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको बोध गरी पढ्ने भनिएको छ भने कक्षा १२ को बुँदा ५ मा लिखित सामग्रीलाई भावविश्लेषण गरी पढ्न भनी उल्लेख गरिएको छ । यसमा कक्षा बरमाभाषिक सामग्रीलाई बोध साथै विश्लेषण गर्ने सिपलाई महत्व दिइएको पाइन्छ ।

लेखाइ सिपअन्तर्गत राखिएका कक्षा ११ मा ११ वटा सिकाइ उपलब्धि र १२ वटा कक्षा १२ गरिएको छ । यिनमा बुँदा २, ८, ९, १०, ११ प्रायः समानता देखिन्छ भने बुदा १, ३, ४, ५, ६, ७, २१ मा दुई कक्षाबिच भिन्नता देखिन्छ । बुदा नं. १२ भने कक्षा १२ मा मात्र रहेको पाइन्छ । भिन्नता भएका बुँदामध्ये बुँदा १ मा कक्षा ११ मा नेपाली वर्णको पहिचान र वर्गीकरण गरी लेख्न भनिएको छ भने कक्षा १२ मा शब्दमा रहेका अक्षर संरचना छुट्याई लेख्न भनिएको छ । त्यस्तै बुँदा मा ३ मा मौखिक एवम् लिखित सामग्रीको बुँदा टिपोट गर्न र सारांश लेख्न भनी अल्लेख गरिएको छ भने बुदा ३ मा कक्षा १२ विभिन्न विषय वा प्रयोजनपरक (विज्ञान, प्रविधि, सामाजिक शास्त्र, वाणिज्य आदि) लेखनलाई सिकाइ उपलब्धिमा समेटिएको छ । यस्तै भिन्नताको बुदा ४ मा व्यावहारिक लेखनअन्तर्गत घरायसी पत्र, निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, सम्मान पत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदना लेखन गर्न भनी उल्लेख गरिएको छ भने कक्षा १२ को बुँदा ४ मा व्यावहारिक लेखनमा व्यावसायिक पत्र, भरपाई, तमसुक, करारनामा, मन्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी तथा बैठक निर्णय, विज्ञप्ति, बोलपत्र र

सम्पादकलाई चिठी जस्ता विषय निर्धारण गरिएको छ । त्यस्तै बुँदा नं. मा कक्षा ११ मा कुनै पनि विषय शीर्षकमा कुनै पनि विषयवस्तुलाई सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न सक्ने भनी उल्लेख गरिएको छ भने कक्षा १२ मा सामाजिक, सांस्कृतिक राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यमा आधारित भई लिखित अभिव्यक्ति दिन भनी लेखिएको छ । यसमा के देखिन्छ भने कक्षा ११ मा भन्दा कक्षा १२ मा लेखाइको दायरा विस्तार गरिएको छ । बुँदा ७ कक्षा ११ मा जुनसुकै विषयमा प्रभावकारी अनुच्छेद रचना वा लेखन सिपलाई राखिएको छ भने कक्षा १२ मा देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्ने कुरालाई सिकाइ उपलब्धिमा राखिएको छ । यसै गरी बुँदा नं ७ मा कक्षा ११ मा पाठको विषय क्षेत्र, संरचना, घटना, चरित्र, परिवेश भाव र लयबोध गरी लेख्न भनिएको छ भने कक्षा १२ मा ती विषयमा तार्किक विश्लेषण गरी लेख्न सक्ने सिप समेटिएको छ । यसमा कक्षा १२ अन्तर्गत बुँदा नं. ११ मा राखिएको विषय कक्षा ११ मा राखिएको छन् ।

निष्कर्ष

यस लेखमा नेपाली विषयको वर्तमान माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रममा निर्धारण गरिएका तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) का आधारमा तिनको अन्तर्वस्तुमा देखिएको भिन्नको पहिचान गरिएको छ । यसै गरी सक्षमताका अन्तर्वस्तुका भिन्नतालाई हेर्दा कक्षा ९ र १० मा भन्दा कक्षा ११ र १२ मा अभिव्यक्ति कौशल, सम्मानजनक भाषिक व्यवहार, समालोचनात्मक चिन्तन, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यअनुकूल लेख्य अभिव्यक्ति जस्ता केही विशिष्ट भाषिक सिप र कौशलहरू फरक देखिन्छन् ।

भाषिक सिपअन्तर्गत अर्थात् सिपगत ढाँचामा राखिएका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई कक्षा ९ र १० बिच तुलना गर्दा तिनको अन्तर्वस्तुमा केही मूलभूत भिन्नता देखिन्छ । यसरी हेर्दा कक्षा ९ र १० मा सुनाइ र बोलाइसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिमा बोलाइको सामान्य अभिव्यक्ति विकास गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ भने कक्षा १० मा तार्किक, सन्देशमूलक, विश्लेषणात्मक, समीक्षात्मक र समाधानमुखी भाषिक अभिव्यक्ति भाषिक सिपलाई प्राथमिकता दिइएको छ । यसै गरी पढाइ सिपसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्दा कक्षा ९ मा बोधात्मक पठन, वर्णनमूलक पठन तथा स्तरीय पठन विकास गर्ने उद्देश्य देखिन्छ भने कक्षा १० मा भावानुकूल पठन मौन पठन, द्रुत पठन, विश्लेषणात्मक पठन, समीक्षात्मक पठन तथा उद्देश्य पहिचानात्मक पठनमा जोड दिइएको छ । यस्तै लेखाइ सिपअन्तर्गत राखिएका सिकाइ उपलब्धिहरूको तुलना गर्दा कक्षा ९ मा अनुच्छेद रचना, सिलसिला मिलाई लेख्ने, प्रतिक्रिया र प्रत्युत्तर लेखनलाई, सिकाइ उपलब्धिमा राखिएको छ भने कक्षा १० मा तार्किक, विश्लेषणात्मक, समालोचनात्मक लेखनलाई विकास गर्ने भनिएको छ ।

यसै गरी कक्षा ११ र १२ का सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा तिनको अन्तर्वस्तुमा केही मूलभूत भिन्नता पाइन्छ । सुनाइ र बोलाइसँग सम्बन्धित बुँदाहरूमा कक्षा ११ मा सामान्य मौखिक अभिव्यक्ति विकास गर्ने उद्देश्य रहेको छ भने कक्षा १२ विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया लेखनलाई समेटिएको छ । यस्तै कक्षा ११ मा तार्किक प्रतिक्रिया लेखनलाई जोड दिइएको छ भने कक्षा १२ मा शिष्टतापूर्वक प्रतिक्रिया दिनुलाई सिकाइ उपलब्धि मानिएको छ । यस्तै वक्ताको संवेगलाई बुझी प्रतिक्रिया दिनुलाई कक्षा ११ मा राखिएको छ भने कक्षा १२ मा टिप्पणीपरक प्रतिक्रियालाई सिकाइ उपलब्धि मानिएको छ । यस्तै पढाइ सिपमा पनि केही भिन्नता देखिन्छ । कक्षा ११ बोधात्मक पठन, मौन पठन तथा अर्थबोधका लागि शब्दकोशको प्रयोग जस्ता सिकाइ उपलब्धिहरू छन् भने कक्षा १२ मा विश्लेषणात्मक पठन, द्रुत पठन शब्दार्थ बोध, शब्दस्रोत पहिचान, शब्दवर्ग,

शब्दको बनोट पहिचानका लागि पठन, शब्दकोश प्रयोग गर्ने कुरालाई समेटिएको छ । यस्तै लेखन सिपसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिमा पनि कक्षा ११ र १२ मा मूलभूत भिन्नता पाइन्छ । कक्षा ११ मा वर्णको पहिचान तथा वर्णको वर्गीकरण, मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिबाट बुँदा टिपोट र सारांश लेखन, घरायसी पत्र, निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, सम्मान पत्र, सूचना र विज्ञापन श्रद्धाञ्जली, समवेदना लेखन जस्ता व्यवहारिक लेखनका विषय समेटिएका छन् भने कक्षा १२ मा अक्षर पहिचान र अक्षर संरचना छुट्याउने, प्रयोजनपरक लेखन विकासका लागि लेख्ने कुरा राखिएको छ । यस्तै व्यावसायिक पत्र, भरपाई, तमसुक, करारनामा, मन्जुरीनामा, मुचल्का प्रशासनिक टिप्पणी, बैठक निर्णय, विज्ञप्ति, बोलपत्र र सम्पादकलाई चिठी लेखन जस्ता विषयलाई व्यावहारिक लेखनमा थप गरिएको पाइन्छ ।

यसरी समग्रमा हेर्दा कक्षा ९ मा प्रारम्भिक भाषिक कौशल विकास गर्ने गरी सिकाइ उपलब्धि तय गरिएको छ भने कक्षा १० मा तार्किक, सन्देशमूलक विश्लेषणात्मक, समीक्षात्मक, समालोचनात्मक विशिष्ट भाषिक कौशल विकास गर्नका लागि सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरिएको पाइन्छ । यस्तै कक्षा ११ मा कक्षा १० कै भाषिक ज्ञान र सिपलाई सबल पाउँदै लगिएको पाइन्छ भने कक्षा १२ मा विशेष भाषिक सिप तथा कौशल विकास गर्नका निम्ति सिकाइ उपलब्धित निर्धारण गरिएको पाइन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- ज. ब. रा., स्वयमप्रकाश, (२०७४), *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*, पिनाकल पब्लिकेसन प्रा. लि ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, (२०७१), *तालिम कार्यपत्र*, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, (२०६९), *आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम ६-८*, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पौडेल, माधवप्रसाद, (२०६७), *भाषा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री तथा शिक्षण पद्धति*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- पौडेल, हिममाया, (२०७९), *माध्यमिक तहको वर्तमान नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा प्रकार्यपरकता*, (अ. प्र.) लघु अनुसन्धान, <https://doi.org/10.3126/pjri.v4i1.50167> ।
- भट्ट, टिकेन्द्रप्रसाद, (२०६७), *पाठ्यक्रम योजना र अभ्यास*, हेरिटेज पब्लिकेसन एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा. लि. ।
- भट्टराई, होमनाथ तथा जी. सी., कृष्णबहादुर, (२०७६), *पाठ्यक्रम अभ्यास*, जुपिटर प्रिन्टिड एण्ड पब्लिसिड हाउस प्रा. लि. ।
- माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम*, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- शर्मा, चिरञ्जीवी तथा शर्मा, निर्मला, (२०७६), *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- श्रेष्ठ, प्रकाशमान, (२०६२), *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*, सुकुन्दा पुस्तक भवन ।